

5/6

John Stuart Mills kärlekshistoria

Medaljong
från 1840

I SIN MEST fängslande bok, självbiografin, framstår John Stuart Mill till hustrun Harriet en hyllning som säkerligen är enastående i historien. Hennes andliga egenskaper, skriver han, förde närmast tanken till Shelley, men intellektuellt var Shelley ett barn i jämförelse med vad Harriet blev vid mogen ålder. Genom sin begåvning på känslans och fantasins områden skulle hon ha kunnat bli "en fulländad konstnär", hennes passionerade sinne och uttrycksförmåga kunde ha gjort henne till "en stor vältalare", och hennes kännedom om den mänskliga naturen och praktiska klokhet kunde, om en sådan karriär på hennes tid varit öppen för kvinnor, ha gjort henne "ryktbar bland mänsklighetens styresmän". Som tänkare var hon lika överlägsen. Mill saknade sannerligen inte högmod för egen räkning, men han ansåg sig obetydlig vid Harriets sida — "ett verkligt majestätiskt intellekt som ditt kan jag bara se upp till och beundra". Det är alltså inte förvånande att enligt Mill en framställning av hustruns utveckling skulle kunna bli "en så stor välgärning för mänskligheten som någonsin givits genom en biografi".

En första början till en sådan biografi har nu gjorts. F. A. Hayek, berömd liberal nationalekonom, har i engelska och amerikanska samlingar lyckats finna en stor del av makarna Mills brevväxling och utgivit de mest allmänintressanta partierna jämte sammanbindande noter och förklaringar (*John Stuart Mill and Harriet Taylor*, Routledge & Kegan Paul, 18 s.).

HARRIET TAYLOR
Oljemålning omkr. 1834

Här får man en mängd nya uppgifter om de båda makarnas inbördes förhållande och insatser och framför allt den bild av hustrun som hittills saknats. Harriets gestalt har, utom av Mill själv, tecknats främst i en del hastigt tillkomna och ofta illvilliga vänporträtt; brevsamlingen ger en helt annan möjlighet till bedömning.

John Stuart Mill hade gått igenom sin stora depressions-

period då han 1830 eller 1831 mötte Harriet Taylor; han var 24 eller 25 år och hon ett år yngre. Harriet, kommen ur en frireligiös medelklassfamilj, var sedan flera år gift med den välsituerade köpmannen John Taylor, tio år äldre än hustrun, enligt samstämmiga utsagor en utmärkt hygglig men något tråkig karl, "menlös, ledsam och god", för att citera Carlyle. De båda ungdomarna blev snart förälskade; Mill, "som

förut aldrig sett en feminin varelse, inte ens en ko, i ögonen" (Carlyle), tjusades av Harriets skönhet, men framför allt var det säkerligen åsikterna och intelligensen som förde dem samman. Efter en del brytningar som inte kunnat klarläggas kom de tre parterna överens om ett slags anständig kompromiss — skilsmässa var enligt den tidens lagar och konventioner knappast tänkbar. Samlevnaden de båda makarna emellan fortsatte formellt, men Harriet bodde tidvis ensam med sina barn eller gjorde längre resor, och hon och Mill träffades regelbundet. Först Taylors död år 1849 gjorde slut på detta arrangemang. Två år senare gifte sig Mill och Harriet Taylor. Deras lycka förbittrades men förstördes inte av den lungsot som drabbade dem båda. År 1858 dog Harriet; Mill, som trots sig vara dödsdömd redan i början av 50-talet, överlevde henne i femton år och fick en ny inspiration i styvdottern Helen, som visade honom sammahängivenhet som modern.

*

Det är en underlig och gripande kärlekshistoria som upprullas i breven. Både för John Stuart och för Harriet var det inbördes förhållandet och det gemensamma arbetet helt dominerande. Alldeles särskilt gällde detta Mill. Han synes efter sitt möte med Harriet Taylor ha blivit likgiltig för familj och vänner, och efter giftermålet bröt han med sin

mor och sina syskon, som han, sannolikt på svaga skäl, miss-tänkte för kyla mot och skval-ler om hustrun; Harriet beva-rade ett större mått av tillgi-venhet för sin förste man och deras barn. Brevnen innehåller otaliga uttryck för kärlek och beundran, bundenhet och be-roende.

Någon erotisk förbindelse kom i varje fall inte till stånd före äktenskapet. Harriet förklarade mot slutet av sitt liv att hon under den långa trian-gelperioden blott varit "Seelen-freundin" till både mannen och Mill. Ett starkare bevis för det platoniska i förbindelsen utgör breven, särskilt ett brev från 1854, där Harriet diskutera John Stuarts tilltänkta självbiografi. Hon betonade att boken borde klargöra vad deras relationer innefattat — "stark tillgivenhet, intim vänskap, men ingenting opassande (no im-propriety)". På detta sätt kunde "ett uppfostrande exempel ges åt alla de arma stackare som inte kan fatta en vänskap utan erotik — eller tro att lämplig-hetskäl och hänsyn till andras känslor kan besegra det sensuella". Av uttryckssättet fram-går att återhållsamheten i var-je fall inte bara berodde på ett svalt temperament, utan också på en bestämd moralisk upp-fattning. Detta kan förvåna med tanke på den ironi och den skepsis med vilken de älskan-de betraktade gängse religiösa, etiska och konventionella före-ställningar — även grundsatsen om den kvinnliga "renheten". Men breven klarlägger hur självfallen en sträng sexuell moral trots allt var för dem båda. Det talas oavbrutet om lyckan som det stora målet för människorna, men enligt den Millska etiketten var den lycka som kunde vinnas genom själv-disciplin, försakelser och upp-offringar så mycket finare och starkare än den lycka som be-stod i att realisera ordinära önsknin-gar och begär att lycko-moralen helt hastigt omvand-lades till puritanism.

Behärskningen måste dock ha fått god hjälp av en viss känslökyla. Vid ett tillfälle ta-las om glädjen att hålla var-andra i hand, men kyssar och andra intimare ömhetsbetygel-ser förekommer inte i breven. Harriet gör i ett tidigt brev den iakttagelsen att kvinnor aldrig är sensualister, men att män nästan alltid är det, "utom några få högsinnade" — det är

uppenbart att Mill hörde till de nobla undantagen. En an-nan dödssynd tycks ha givit kompensation, det gemensamt intill orgie avnjutna högmodet. Vi måste skynda oss, skriver John Stuart inför sjukdomen, "att publicera det bästa vi har att säga medan vi lever. Jag kan inte se att någon nu le-vande kan tjäna som bärare av våra tankar... så vi måste skriva ned dem och trycka dem, så får de vänta tills några tänkare uppstår i framtiden." Vänner och fiender bland sam-tidens berömdheter behandlas med samma förakt; Macaulay är "en intellektuell dvärg", Toqueville och Carlyle lider av "svag moral och trång be-gåvning och är rädda, oändligt självbelätta och skvallriga", Grote, Comte, mrs Martineau osv. omtalas som i anden fat-tiga. Att så energiskt uppoffra sig för ett så eländigt släkte borde, tycker man, ha tätt sig trist, men John Stuart och Harriet observerade inte svå-righeten.

*

För Mill var Harriet den i alla avseenden utan jämförelse mest betydande människan i världen; själv kom han i andra rummet, men höjdes nästan till Harriets plan genom att hon älskade honom. Enligt vanlig uppfattning var Harriet med-hjälparen, enligt många till och med en ytterst underordnad medhjälpare; Mill själv sade sig däremot ofta vara Harriets medhjälpare, nedskrivare av hennes idéer. Hayek tar i denna tvistefråga Mills parti såtillvida som han anser den-nes uttalanden om Harriets stora inflytande vara riktiga. Häri synes liggande en viss över-drift, sannolikt beroende på att Hayek efter läsningen av bre-ven starkt reagerat mot den gängse meningen. Men varje läsare av brevväxlingen blir övertygad om den kvinnliga partens skarpa begåvning och utomordentligt viktiga andel i utformningen av flera av Mills mest berömda skrifter, där-ibland — vilket särskilt bör understrykas — det stora ver-ket i nationalekonomi. Man blir benägen att anta att böc-kerna bör betecknas som bådags gemensamma verk; i fråga om beläsenhet var Mill utan tvi-vel högst överlägsen, men idé-rikedomen var kanske större hos hans partner.

Hurudan var i övrigt arten av Harriets inflytande? Hayek tar även på den punkten en

annan position än den vanliga; Harriet företrädde i första rum-met rationalismen, förstånds-mässigheten, medan Mill hade starkare drag av sentimentali-tet och romantik. Denna me-ning har, skriver Hayek, tidi-gare framförts blott av en för-fattare, svensken Knut Hag-berg, som rent av påstått att det var Harriet som gjorde Mill till "radikal rationalist". Anmälares är även här beredd att instämna med den reserva-tionen att efter vad man hittills vet både Hayeks och Hagbergs formuleringar verkar något schematiska och överdrivna. Att det fanns romantiska drag hos Mill är tydligt av hans självbiografi, men frågan är om dessa drag inte var ungefär lika starka hos Harriet. Båda arbetade ju systematiskt på att bli perfekta förståndsmänniskor — med, om man så vill, den inskränkningen att de skulle arbeta i mänsklighetens tjänst — och båda tycks ha haft framgång; de blev klokare, tor-rare och alltmer fria från ordi-nära mänskliga svagheter. En generell och bestämd gradering efter det antydda mönstret är knappast möjlig. Hur skulle en självbiografi av Harriet ha sett ut?

På andra punkter är däremot mera bestämda slutsatser möj-liga. Det torde vara riktigt, så-som Mill påstår i självbiogra-fin, att hans lidelse för kvin-nornas emancipation inte be-rodde på Harriets inflytande; snarare var denna lidelse en av orsakerna till att Harriet och han snabbt kom varandra nära. Av breven görs det likaså trol-igt att den ökade sympati för socialismen som framträder i de senare upplagorna av natio-nalekonomin var en frukt av Harriets påverkan; efter hen-nes död gick Mills utveckling snarast i gammalliberal rikt-ning. På flera punkter tycker man sig märka att det mera robusta och hänsynslösa i Har-riets intelligens drev Mill till framflyttning av sina radikala positioner.

Det skulle vara orätt att inte framhäva ett drag av känslig-het, klarsyn och förakt för slentrian som stundom fram-träder i Harriets brev och ger hennes gestalt ett speciellt kvinnligt behag. Då hennes förste man låg för döden i kräfte ägnade Harriet under månader varje stund åt honom. Mill bad henne i ett brev att skriva "på någon ledig stund, då det kanske kunde vara en lättad att tänka på något an-nat". Denna konventionella fras gjorde Harriet ursinnig. "Det är samma puerila tankar och känslor som hos någon ytterligt huvudlös och hjärt-lös och anständig gammal frö-ken... Gode gud, skulle du finna en lättad i att tänka på någon annan medan jag låg för döden?" HERBERT TINGSTEN